

Humanitarinių mokslų vertės diskursas Lietuvoje: vardan tos Lietuvos ar žmonių gėrybei?

Kęstas Kirtiklis

Vilniaus universiteto Filosofijos institutas
Institute of Philosophy at Vilnius University
kestas_kirtiklis@yahoo.com

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama Lietuvoje vykstanti polemika apie humanitarinių mokslų reikšmę. Iš humanitarų pozicijų jame rekonstruojamos jų kritikų – gamtamokslininkų, politikų, verslininkų ir visuomenės nuomonės – pozicijos. Taip pat pristatomi svarbiausi politiniai ir kultūriniai argumentai už humanitarinių mokslų vertę, suformuluoti Dariaus Kuolio, Alvydo Jokubaičio, Viktorijos Daujotytės. Straipsnyje tvirtinama, kad debatai dėl humanitarinių mokslų reikšmės iš esmės yra dviejų aksiologinių pozicijų susidūrimas. Humanitarų kritikai išpažįsta aksiologinį kolektyvizmą ir reikalauja iš humanitarų išmatuojamo poveikio visų pirma žmonių bendrijoms – tautai, visuomenei ar verslo korporacijai. Savo ruožtu humanitarai savo vertę grindžia aksiologiniu holizmu – humanitarų vertė tautai ar valstybei kaip visumai. Diskusijos analizėje siūloma atsigręžti į aksiologinį individualizmą, kaip galimą kelią iš aklavietės, kurioje ši polemika yra atsідūrusi.

Pagrindiniai žodžiai: humanitariniai mokslai, argumentai už humanitarinių mokslų vertę, humanitarinių mokslų poveikis, aksiologinis holizmas, aksiologinis kolektyvizmas, lituanistika.

Discourse on the Value of the Humanities in Lithuania: for the Sake of This Land, or for the People's Well-Being?

Abstract. The present paper deals with the polemics concerning the importance of the humanities in Lithuania. The arguments provided by the critics – natural scientists, politicians, businessmen, and general public opinion – are reconstructed from the humanities perspective, i.e. from the texts where humanitarians try to respond to them. The arguments for the value of the humanities, formed by prominent scholars Darius Kuolys, Alvydas Jokubaitis, and Viktorija Daujotytė are also presented. The paper argues that this debate is essentially a clash of two axiological positions. The critics of the humanities occupy the position of axiological collectivism and claim that the humanities must provide a measurable impact on human communities – a nation, society, or business corporation. Humanitarians, in their turn, adopt the perspective of axiological holism and argue the value of the humanities for the nation or the state as entities exceeding the sum of their parts. The paper suggests that the turn toward axiological individualism might be a way to escape the deadlock that these polemics have reached. The title of this article paraphrases two lines of the Lithuanian National Anthem.

Keywords: humanities, arguments for the values of the humanities, the impact of the humanities, axiological holism, axiological collectivism, Lithuanian studies.

Received: 05/12/2019. Accepted: 21/03/2020.

Copyright © 2019 Kęstas Kirtiklis. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Vargu ar dera pradėti mokslinį tekstą neigimu ar atsiribojimu, ir vis dėlto: šis straipsnis nesiekia apginti humanitarinių mokslų nuo nemažėjančio jų kritikų būrio. Jame nesiekama suformuluoti neginčijamą argumentą, padedantį įtikinti kritikus ir skeptikus, kad humanitariniai mokslai yra svarbūs ir Lietuvoje turi būti skatinami bei puoselėjami. Galiausiai, čia net nebandoma detalai ir išsamiai atkurti Lietuvos humanitarų argumentacijos už savo (mokslų) svarbą¹.

Šio straipsnio tikslas – pademonstruoti, kaip dėl skirtingų aksiologinių prielaidų, kurių laikosi humanitarinių mokslų kritikai ir apologetai, diskusijos apie humanitarinių mokslų reikšmę niekada nevirsta dialogais ar polilogais, o jei abi nesutariančiosios pusės ir susėda prie bendro stalo, viena kitai jos pasako po monologą, kuris priešingos pusės retai kada būna išgirstamas, o dar rečiau – suprantamas.

Pagrindinė šio nesusikalbėjimo priežastis – nesutampančios nuostatos, kuriomis remiasi ginčo pusės. Kiek savavališkai performulavus socialiniams mokslininkams pažįstamas skirtis, galima būtų tvirtinti, kad čia susiduria kolektyvizmas ir holizmas. Iš pirmo žvilgsnio toks performulavimas gali gerokai trikdyti – juk socialinių mokslų filosofijoje holizmas arba kolektyvizmas pirmiausia yra dvi tos pačios metodologinės pozicijos atmainos, tyrimo išeities tašku ir pamatiniu socialinės tikrovės aiškinimo vienetu laikančios ne individus, o didesnes visumas, anaip tol ne visada redukuojamas į jas sudarančių elementų (šiuo atveju individų) veiksmų ir nuostatų sumas. Holizmo / kolektyvizmo oponentas tokia ginče yra metodologinis individualizmas. Humanitariniuose moksluose šitokia polemika aktuali anaip tol ne visoms disciplinoms, bene aktualiausias individualizmo ir holizmo / kolektyvizmo metodologinis ginčas yra istorikams, o metateorijos lygmeniu, žinoma, filosofams.

Tačiau čia kalbu ne apie metodologinį, o aksiologinį kolektyvizmo ir holizmo susidūrimą. Kieno labui veikia humanitarai, kam svarbūs jų mokslai – kolektyvams, tebūnie tai šeima ar tauta, nelengvai, o gal ir apskritai neredukuojamiems į juos sudarančius individus? O gal humanitarai svarbūs didžiajai visumai – Lietuvai, kuri kartais įgauna šiokių tokių apčiuopiamų bruožų, dalyvauja istoriniuose, politiniuose ir ekonominiuose procesuose, bet dažniau yra tiesiog abstrakti, tačiau numanomai realiai egzistuojanti esybė? Tokia XIX amžių primenanti terminija gali pasirodyti gerokai sutirštinanti spalvas, tačiau būtent ji pirmiausia šauna į galvą skaitant antroje šio straipsnio pusėje pateikiamą humanitarų argumentaciją.

Prieš pereinant prie tos argumentacijos reikia padaryti dar vieną svarbią pastabą: šis tyrimas atliekamas iš humanitarinių mokslų atstovų perspektyvos. Kitaip tariant, tiek humanitarų kritikų, tiek jų apologetų pasisakymai rekonstruojami iš to, kaip šie dalykai pristatomi pačių humanitarų tekstuose, kuriuose aptariama jų (mokslų) svarba. Ketvertas humanitarų kritikų –

¹ Didelė dalis straipsnyje pateikiamos medžiagos yra išspausdinta šio straipsnio autoriaus ir A. Gedučio knygoje *Tarp vertės ir poveikio: apie tikrą ir tariamą humanitarinių mokslų krizę ir jos įveikos būdus* (2020a). Kadangi pastaruosius penketą metų Lietuvoje vis aštrėja diskusijos dėl humanitarinių mokslų, tikiu, kad detalesnė knygoje neaptartų prielaidų, kuriomis remiasi diskutuojančios pusės, analizė leis ne tik geriau suprasti diskutuojančias pozicijas, bet ir diskutuojančioms pusėms įvertinti savo pozicijų trūkumus ir pranašumus.

gamtamokslininkai, politikai, verslininkai ir visuomenė² – gali matyti savo veiklą visai kitaip, maža to, jie gali apskritai neigti savo, kaip vieningos grupės, egzistavimą. Tačiau humanitarai mano pagrįstai tvirtinantys, kad šios kritikų grupės yra būtent tokios ir išskiria toliau vardinamas nuostatas humanitarikos atžvilgiu. Toliau straipsnyje apžvelgiami šių keturių kritikų grupių teiginiai bei humanitarų argumentai, sudarantys labiausiai paplitusį ar bent jau geriausiai girdimą apologetinį diskursą, rekonstruojami šių pozicijų aksiologiniai pagrindai ir nedrąsiai siūlomas kelias, galintis išvesti polemiką iš aklavietės, į kurią ji yra patekusi.

Fizikai prieš lyrikus vakar ir šiandien

Pirmasis ir bene seniausias humanitarikos „varžovas“ – gamtos ir technologijos mokslai, su kuriais varžomasi nuo pat 1959 m., kai kilo vadinamasis fizikų ir lyrikų ginčas. Įdomu, kad tais metais buvo publikuota kontroversiškoji britų chemiko ir rašytojo Charleso P. Snow paskaita *The Two Cultures*, sukėlusį panašius debatus visame pasaulyje. Šioje paskaitoje kalbėtojas apgailestauja, kad moderniojoje Vakarų kultūroje iš išsilavinusio žmogaus tikimasi, jog jis bent šiek tiek išmanys Shakespeare'o poeziją, tačiau nemanoma, kad jis turi būti ne blogiau perpratęs antrąjį termodinamikos dėsnį. Snow pastangos įvesdinti gamtamokslines žinias į vakarietiškoji kultūrinį kanoną TSRS inteligentijos ir valdžios dėmesio susilaukė nebent todėl, kad autorius palankiai atsiliepė apie tarybinio gamtamokslio laimėjimus. Į globalią diskusiją čia niekas nesivėlė, o tarybinę ginčo versiją sukėlė visai su Snow nesusijusios realijos. Formaliai polemiką įžiebė studentė humanitarė Nina, Tarybų Sąjungos laikraštyje *Komjaunimo tiesa* (rus. *Комсомольская правда*) papasakojusi buitinę istoriją apie poezijos ir meno nemėgusį savo draugą, ją palaikęs rašytojas Ilja Erenburgas ir sukritikavęs tikslųjų mokslų atstovas Igoris Poletajevas. Tačiau, kaip pažymi fizikų ir lyrikų ginčą nagrinėjęs Konstantinas Bogdanovas (2011), konflikto šaknys gerokai gilesnės – tai jau kurį laiką vykę neakivaizdiniai debatai dėl to, kuri – mokslinė ar meninė – inteligentija turi tapti sovietų intelektualinio elito pagrindu. Bandant suprasti šį ginčą, Bogdanovo manymu, svarbu nepamiršti, kad pačiame jo įkarštyje, 1961 m., XXII Tarybų Sąjungos komunistų partijos suvažiavimas priėmė *Moralinį komunizmo statytojo kodeksą*. Ne mažiau reikšminga tai, kad ginčo pradžia sutapo su kibernetikos „reabilitacija“ Tarybų Sąjungoje – iš „buržuazinio pseudomokslo“ ji virto „socialistinei visuomenei naudingumu mokslu“. Kibernetikai tvirtino susiejantys tiksluosius ir humanitarinius mokslus, mokslą ir kultūrą, kitaip tariant, jie siekė įveikti šių dviejų sferų susipriešinimą (lyrikų manymu, žinoma, fizikų naudai)³.

² Konkrečiai šios kritikų grupės buvo išskirtos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos laidoje *Laikas pasikalbėti*, transliuotoje 2019-03-05 (<https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/1013714448/laikas-pasikalbėti>). Šio straipsnio autoriaus ir A. Gedučio tyrimas parodė, kad šias grupes kaip humanitarikos kritikus suvokia ne tik laidos dalyviai.

³ Dėl kibernetikos polemikos būta ir Lietuvoje, spaudoje apie tai diskutavo Tomas Venclova ir Jonas Trinkūnas, nors jų polemiką nagrinėjusi ir aprašiusi Eglė Rindzevičiūtė ją regi kaip diskusiją apie technologijų ir humanizmo santykį ir nesieja jos su fizikų ir lyrikų ginču (žr. Rindzevičiūtė 2008; 153–168; Rindzevičiūtė 2014).

O štai lietuviškasis fizikų ir lyrikų ginčo „metraštininkas“ Romualdas Karazija savo knygelėje *Linksmoji fizika* (1999; 111–121; pirmasis leidimas 1982) tarybinę ginčo fazę aprašo be jokių socialinių ar politinių atspalvių. Tai tebuvęs mokslininkų ir poetų diskutavimas apie kultūrą beveik Snow dvasia – ką turėtų žinoti kiekvienas išsilavinęs žmogus. Karazijos ginčo aprašyme nėra net užuominų apie istorines realijas, politinius kontekstus ir socialinius mokslininkų bei poetų vaidmenis.

Žinoma, gali pasirodyti neadekvatu iš humoristinės mokslo populiarinimo knygelės reikalauti atidumo visuomeninėms realijoms, juo labiau jų akcentavimo. Tačiau norisi atkreipti dėmesį į keletą svarbių detalių. Skyrelis „ Mc^2 mažajai poemai“, kuriame aprašomas fizikų ir lyrikų ginčas, į 1999 m. *Linksmosios fizikos* leidimą iš 1982 m. perkeliamas bemaž netaisytas. Brežnevinio laikotarpio knygelėje viskas aišku: tarybiniam kariniam pramoniniam kompleksui „fizikai“ buvo naudingesni, nors apie tą naudą kalbėti ir nebuvo priimta, todėl Karazija (1999; 115) nurodo „objektyvius“ gamtamokslio pranašumus: „[d]iskusijos laikas nebuvo palankus humanitarams. Vienas po kito į kosmosą kilo Žemės palydovai, žmones stulbino lazeriai ir hologramos, o labiau išprususią publiką – kvazarai bei pulsarai.“ Tačiau vos už keleto antrojo leidimo puslapių paaiškėja, kad išties socialinės mokslo problemos Karazijai rūpi ir jis, kartu su visa fizikų bendruomene, socialinės istorijos įsiveržimą į grynojo mokslo tvirtovę išgyveno itin skausmingai: „Visa Lietuvos fizika ir apskritai Lietuvos mokslas sunkiai išgyveno fizinį virsmą iš socializmo į kapitalizmą. Fiziką ištiko papildomas stresas – jai, ilgą laiką pretendavusiai į pirmosios Lietuvos mokslo damos titulą, teko pasitraukti į antrąjį planą, užleidžiant vietą buvusioms pelenėms – humanitariniams mokslams“ (Karazija 1999; 132–133). Šiuose niūriuose sakiniuose linksminis fizikas veikiausiai pasako kiek daugiau, nei norėtų. Visų pirma, jis praneša, kad galios ir prestižo santykiai būdingi ir mokslininkams, paskui pripažįsta, kad humanitarai ilgą laiką buvo „pelenės“. Ar tai reiškia, kad atsikūrusi Lietuvos Respublika sužlugdė objektyviai pelnytą gamtos mokslų prioritetą? Dar viename niūriame pasaže knygelės įvade Karazija pateikia tokią interpretaciją:

Šiuo metu fizika traukiasi ir įsigali humanitariniai mokslai. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, vienas humanitarų atstovas viešai pareiškė: „Su ateizmu susidorojome, dabar – fizikos eilė.“ Komisija, kuri rengė naują fizikos mokymo koncepciją, išsigandusi pažadėjo ne tik humanizuoti fizikos mokymą Lietuvoje, bet ir susieti jo turinį „su tautos kultūra, istorija, papročiais“, t. y. mokyti fizikos „tautinės kultūros pagrindu“. (Karazija 1999; 20)

Tačiau remiantis paties Karazijos prielaidomis sunku paaiškinti, kaip tai galėjo nutikti, juk jokių neabejotinų *objektyvios* mokslo pažangos ir praktinės naudos ženklų – pavyzdžiui, kompiuterių ar kitų technologijų, – jokia Lietuvos Respublikos Vyriausybė net nebandė uždrausti? Kitaip tariant, Brežnevo laikais regėjęs akivaizdžią socialinę (ir, tikėtina, politinę) mokslo prasmę Karazija apie ją nutylėjo, slėpdamasis po grynuoju mokslu, tačiau, aplinkybėms pakitus, jam teko pripažinti nutylėtųjų dalykų svarbą.

Žvelgiant iš humanitarų perspektyvos, toks gudraujantis ambivalentiškas gamtamokslininkų santykis su socialiniais veiksniais (prestižu, galia, finansavimu ir t. t.) yra ištiesai apsimestinis.

Ši požiūrį gerai iliustruoja 1998–1999 m. žurnale *Kultūros barai* vykusį polemiką dėl mokslo ir studijų reformos, kurioje, tiesa, dalyvavo tik humanitarai. Dalyvių pažiūras po poros metų režiūmavo Zenonas Norkus:

Visiems jos dalyviams savaime suprantamos atrodė šios prielaidos: vienaip ar kitaip „problemiški“ yra tik „minkštieji“ ar humanitariniai mokslai; tik „humanitarai“ turi kažkaip gintis ar teisintis „gamtotyriminkams“, įrodinėti savo „naudingumą“ ir teisę gauti valstybines dotacijas, o tuo tarpu „kietųjų mokslininkų“ šiuo metu turimas institucinis statusas yra visiškai neabejotinas. (Norkus 2001; 4)

Ar tokia humanitarų nuostata nėra veidrodinis Karazijos išsakytų fizikų baimių atspindys? Nors iš pirmo žvilgsnio taip ir gali pasirodyti, visgi situacija čia kiek sudėtingesnė. Visų pirma nekyla abejonių, kad Lietuvoje (tebe)vyraujančios mokslo vertinimo praktikos yra pagrįstos gamtamokslinėmis sampratomis ir kriterijais (plačiau apie tai žr. Gedutis ir Kraniauskas 2013). Be to, gamtamokslinės nuostatos sėkmingai grindžia ir mokslo politiką apskritai.

MTEP vystymo politika

Pasak oficialių dokumentų, svarbiausias Lietuvos mokslo politikos tikslas – vystyti šalies mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą (MTEP). Savo ruožtu svarbiausi MTEP kriterijai ir rodikliai – mokslo ir technologijų pažanga, gautų žinių ir technologijų apčiuopiamas naujumas ir praktinis pritaikomumas, pageidavimas, kad gautus rezultatus būtų galima patentuoti ir pan. – neabejotinai orientuoti į gamtos mokslus. Tačiau tai ne vienintelis problemiškas dalykas humanitarams. MTEP rodikliai duoda suprasti, kad mokslinės veiklos rezultatai turėtų turėti ir praktinį pritaikymą. Nuo fizikų ir lyrikų ginčo laikų būtent praktinis pritaikomumas atrodo esąs geriausias argumentas už gamtamokslinių tyrimų svarbą. O ką į tai gali atsakyti humanitarai?

Ignoruoti MTEP Lietuvos humanitarika negali, tad, bandydama susidoroti su problemine jos aspektais, ji pakliūva į ambivalentišką situaciją, kurioje reikia derinti mokslinius, kultūrinius ir ekonominius profilius. Tokią ambivalenciją atspindi dar 2004 m. parengta Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros strategija, kurioje:

[h]umanitarinius ir socialinius mokslus siūloma plėtoti dviem tarpusavyje susijusiomis kryptimis: viena vertus, stiprinti jų dalyvavimą visuomenės socialinėje-ekonominėje plėtroje, kurią numato mokslo politikoje dominuojanti MTEP strategija; antra vertus, skatinti humanitarinių ir socialinių mokslų indėlį į visuomenės pilietinės savivokos, kultūrinės tapatybės plėtotę, mokslo ir visuomenės sanglaudos tobulinimą ir bendrųjų kūrybinių gebėjimų ugdymą. (*Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros strategija 2004*; 281)

Ši strategija savotiškai bando nušauti du zuikius – pateikti vaizdą, malonų MTEP optikos sustiprintoms mokslo administratorių akims, ir nurodyti sritis, kuriose humanitarika galėtų pretenduoti į praktinį pritaikymą. Vis dėlto tai ne vienintelis galimas problemų sprendimas. Gerokai dažniau humanitarai laikosi požiūrio, kad geriausia gynyba yra puolimas ir kritikuoja pačias MTEP politiką diegiančias institucijas, labiausiai Švietimo ir mokslo ministeriją (ŠMM, nuo 2019 m. sausio 1 d. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, ŠMSM) ir Mokslo ir studijų

stebėsenos ir analizės centrą (MOSTA, 2019 m. reorganizuota į Vyriausybės strateginės analizės centrą, STRATA).

Keletą pastarųjų metų humanitarų bendruomenė itin dažnai sieja ŠMM ir MOSTA. Pastarosios atstovai aktyviai tiesiogiai arba netiesiogiai dalyvavo kontroversiškiausiose ŠMM iniciatyvose (pavyzdžiui, universitetų jungimo procese ar humanitarinių institutų jungimo iniciatyvoje). Ne mažiau humanitarų ir MOSTA konfrontaciją lėmė ir pastarosios atliekamų stebėjimų ir analizės metodologija, dažniausiai siekianti taikyti visoms mokslo sritims ir kryptims vienodus – kiekybinius – kriterijus. Šie kriterijai, orientuoti, kaip minėta, į MTEP koncepciją, didžiumai humanitarų yra iš esmės nepriimtini, tačiau ilgalaikė kova su administratoriais išmokė humanitarus gudrauti ir jiems pasipriešinti. Humanitarai nevengia pašaipiai pasipasakoti apie konferencijas, surengtas arba aplankytas „dėl pliusiuko“ biurokratų akyse bei apie straipsnių rašymą konjunktūriniemis temomis, kad jos taptų patrauklios mokslo vertintojų prestižiniais laikomiems vakarietiškiems žurnalams (*Homo academicus lituanicus* 2018; Daujotytė 2017a; 92). Į MOSTA atstovų kaltinimus mokslo imitavimu humanitarai atsako, kad tik taip įmanoma atitikti biurokratinis reikalavimus (Satkauskytė, Banytė ir Katkuvienė 2018).

Tačiau politinės humanitarinių mokslų problemos neapsiriboja vien mokslo politikos ir administravimo sfera, susidūrimas su *tikraja* politika humanitarams yra ne mažiau nemalonus. 2013 m. tuometinis Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras Dainius Pavalkis bent poroje viešų pasisakymų nepalankiai atsiliepė apie humanitariką. 2013 m. rugsėjį Mykolo Romerio universitete vykusios tarptautinės konferencijos *Socialinių ir humanitarinių mokslų horizontai* atidaryme ministras teigė, kad „socialinių ir humanitarinių mokslų perspektyvos, ko gero, nėra rožinės, nes Europos suklestėjimo pagrindas tikrai bus technologiniai mokslai, inovacijos, nauja gamyba, nauja inovatyvi pramonė“ (ELTA 2013). Kiek anksčiau, 2013 m. birželį vertindamas stojimą į aukštąsias mokyklas tendencijas ir planuojamą įvesti privalomąjį valstybinį matematikos brandos egzaminą, Pavalkis skelbė, kad: „[n]e humanitarai, ne sociologai pavers mūsų šalį klestinčia. Tai turės padaryti technologai, inžinieriai, gamyba, aukštosios technologijos, mokslo atradimai... Be matematikos kalbėti apie rimtesnį Lietuvos proveržį mes negalime“ (Juknevičiūtė 2013). Į pastarąjį gyvybės mokslų išsilavinimą turinčio ministro (jis – gydytojas proktologas) pasisakymą Lietuvos sociologų draugija ir Lietuvos politologų asociacija atsakė bendru pareiškimu, atkartojančiu minėtuosius strategijos teiginius:

Norėtume atkreipti dėmesį, kad daugelis šiandienos visuomenei aktualių problemų yra susijusios su socialiniais ir kultūros dalykais – tarpusavio pasitikėjimo stoka, verslumo ugdymu, valdymo kokybe ir skaidrumu, diskriminacijos įveika, gerovės valstybės tvirtinimu ar pilietinės visuomenės kūrimu. Socialiniai ir humanitariniai mokslai suteikia visuomenei vertybinius pagrindus, brėžia siekinių gaires ir perspėja dėl vengtinų pasirinkimų. (Poviliūnas ir Gudžinskas 2013)

Keista, kad nė viena humanitarinių mokslų atstovų asociacija į tokius ministro pasisakymus neregavo. Reakcijos humanitarai veikiausiai nelaikė prasmingu užsiėmimu, mat, daugelio humanitarų nuomone, užuot atsiliepę į bet kokius bandymus megzti dialogą, politikai siekia visai priešingo dalyko – primesti kultūrai ir humanistikai jai svetimus mąstymo ir elgesio modelius, redukuoti į biurokratinis rodiklius. Mokslo ir studijų biurokratizacija „studijų logiką, gelmę ir

laisvę paverčia tokiais painiais krepšelių, krūvių ir kreditų skaičiavimais, kad juose dingsta bet kokia literatūros, filosofijos ar istorijos pažinimo kryptis“ (Kvietkauskas 2016; 171). Kalbėti apie pilietinės visuomenės savivoką, kultūrinę tapatybę ar visuomenės kūrybingumą tokiu atveju beprasmiška. Persiėmus tokia nuostata pasipriešinti politikams ir mokslo administratoriams vargiai įmanoma (plg. Sverdiolas 2006; 148), tad belieka susikoncentruoti į tam tikras politikams aktualias sritis ir atsispiriant nuo jų bandyti diskredituoti politinius reikalavimus apskritai. Provokatyviai tokią pažiūrą yra išsakęs Alfredas Bumblauskas:

Humanitarai dažnai atsiduria besiteisinančiojo pozicijoje: kam tu esi reikalingas, lyg teologas ar filosofas turėtų aiškintis, kam reikalingas. Apie istorikus, kultūros istorikus net nekalbėsiu – reikia įrodinėti, kad tu esi naudingas liaudies ūkiui. Tyčia šią sovietinę sąvoką pavartojau, pagal ją planinėje visuomenėje specialistai turi būti suprogramuoti konkrečiai visuomenės funkcijai. Toks mąstymas kartojasi. (cit. iš Jackevičius 2016)

Atmetus socioekonominę humanitarikos pusę dar lieka sociokultūrinė. Yra politikų, kurie ir čia geba pateikti Lietuvos humanitaroms specifinių reikalavimų. Atrodo, kad iš visų mokslų politikai labiausiai domisi humanitarika. Nuo pat Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos Respublikos Seimo patalpose rengiamos konferencijos, skirtos lietuvių kalbai, kultūrai ar istorijai, kuriose humanitarai pristato savo tyrimus istorijos ar filologijos temomis. Kai kurie Seimo nariai nuolat reiškia susirūpinimą, jų manymu, sunkia humanitarikos, konkrečiai – lituanistikos būkle ir pražūtingais šios būklės padariniais tautai ir valstybei. Pavyzdžiui, susirūpinęs Vilniaus universiteto (VU) Filologijos fakulteto struktūrinė pertvarka Seimo Švietimo ir mokslo komiteto pirmininkas Eugenijus Jovaiša pažadėjo asmeniškai pasirūpinti lituanistikos likimu VU (Vyšniauskaitė 2017). O Audronius Ažubalis, Laurynas Kasčiūnas bei Stasys Šedbaras kreipėsi į Lietuvos vyriausiąjį administracinį teismą siekdami sustabdyti švietimo ir mokslo ministrės Jurgitos Petrauskienės įvestus valstybinio lietuvių kalbos egzamino pakeitimus, dėl kurių į privalomų konteksto autorių sąrašą greta lietuvių literatūros klasikų buvo įtraukti ir Williamas Shakespeare'as, Johannas Wolfgangas Goethe'ė, Franzas Kafka ir Albert'as Camus, šitaip sumenkinant egzamino reikalavimus iki „kalbos vartojimo praktikos įgūdžių ir gebėjimo rašyti tekstą, o ne lietuvių literatūros raidos išmanymo“. Teismas skundą atmetė, nurodydamas, kad pareiškėjų argumentai dėl tautos ir valstybės dvasinio gyvybingumo, atsparumo bei savikūros nepatenka į klausimus, kuriems reguliuoti yra skirta egzamino programa (Ažubalis ir Stundys 2019).

Toks bandymas politiškai apibrėžti humanitarinį lavinimą ir jo tikslus nėra netikėtas, jis atitinka bandymus reglamentuoti įstatymais humanitarinius tyrimus ir humanitarinę politiką (tokių tikslų tiesiogiai ar netiesiogiai siekė Seime svarstyti, bet nepriimti Nacionalinio lietuvių kalbos instituto, Lituanistikos ar Tautos istorinės atminties įstatymai).

Visgi bene didžiausią rezonansą sukėlęs politikų bandymas reguliuoti Lietuvos humanitariką buvo 2018 m. kovą ŠMM pateiktas pasiūlymas *optimizuoti* humanitarinių institutų veiklą juos sujungiant. Labiausiai nepasitenkinimą kėlė tai, kad kuriant humanitarinių institutų likimo viziją nebuvo tariamasi su pačia mokslininkų bendruomene, nė vieno mokslininko (dirbančio humanitarinių mokslų institucijoje ir jai atstovaujančio) nebuvo ir pačios darbo

grupės pasiūlymams dėl valstybinių mokslinių tyrimų institutų veiklos kokybės gerinimo parengti sudėtyje (Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko potvarkis Nr. 213). Grupė pasiūlė sujungti visus humanitarinius institutus – Lietuvos istorijos institutą, Lietuvių kalbos institutą, Lietuvos kultūros tyrimų institutą ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutą – į Lietuvos humanitarinių mokslų centrą ir prie jo dar prijungti Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrą (šitoks darinys interneto šmaikštuolių netrukus buvo pakrikštytas Lietuvos humanitarinių mokslų genocido centru).

Humanitarai darbo grupės ataskaitoje pasigedo konkretesnių motyvų, kodėl lituanistiniai institutai turėtų būti jungiami (*Darbo grupės ataskaita 2018*; 7–8), jiems pristigo ir konkrečios sąnaudų analizės bei detalesnių paaiškinimų, kaip institutų jungimas pakels lietuviškų humanitarinių mokslų kokybę (nors būtent tai akcentavo idėjos iniciatoriai (ten pat; 21)). Mokslo politikų ir administratorių pateikti atsakymai (*ŠMM: Mitai apie mokslo institutų pertvarką 2018*) mokslininkų neįtikino, veikiau dar labiau sustiprino įtarimus, kad, perstruktūruojant humanitarinius institutus pagal verslo organizacijos modelį, paprasčiausiai siekiama juos palenkti laiko dvasiai.

Ar svarbu tenkinti darbdavių poreikius?

Itin dažnai verslo reikalavimus aukštojo mokslo sistemai galima reziumuoti vieninteliu sakiniu: ši sistema neruošia reikalingų darbuotojų. Reikalingi darbuotojai turi rinkoje paklausią (t. y. konkretiems darbdaviams reikalingą) konkrečią specializaciją. Humanitariniai mokslai, atrodytų, pritaikomumu verslui ypač pasigirti negali – praktinę vertę turi nebent vertėjai ar etikos specialistai. Kitos humanitarinės specialybės verslo požiūriu laikomos nepaklausiomis, todėl dažnai humanitarika (ir socialiniai mokslai) verslo atstovų lūpose tampa netikusio lavinimo sinonimu.

Nors ekonominės paklausos stygius praktiškai neatsiliepia stojančiųjų į humanitariką skaičiams (Lietuvos aukštųjų mokyklų asociacijos bendrajam priėmimui organizuoti (LAMA BPO) duomenimis, per pastarąjį dešimtmetį humanitarines studijas renkasi 8–10 proc. stojančiųjų), visgi verslo pasaulio atstovų pareiškimuose humanitarai (neretai kartu su socialinių mokslų atstovais) tampa visų universitetinio ugdymo blygybių įsikūnijimu. Bene geriausias tokios kritikos pavyzdys yra buvęs Lietuvos pramonininkų konfederacijos prezidentas Robertas Dargis, nevengiantis aštrių ir nevienareikšmių pasisakymų apie Lietuvos aukštojo mokslo sistemos neatitiktį verslo poreikiams:

Kalbant apie šalies konkurencingumą, neišvengiamai reikia kalbėti ir apie švietimo sistemą. Didelė Lietuvos bėda, kad per 60 proc. vaikų renkasi socialinius ar humanitarinius mokslus. Dėl to neramu pramonei – ar ras Lietuvos įmonės darbuotojų? Socialinių ir humanitarinių mokslų pasirinkimo motyvas yra paprastas: „Kad tik nereikėtų mokytis.“ Panaši situacija yra ir Švedijoje. Pasirodo, Švedijos vaikai stipriausi mokymdamiesi anglų kalbą, istoriją ir socialinius mokslus. O švedų pramonininkai susiėmę už galvos – kokia šalies laukia ateitis, jei visi bus anglų kalbos ar istorijos žinovai? (cit. iš Lapienyte 2013)

Kai kurie humanitarai taip pat linkę pritarii būtinybei derinti išsilavinimą prie verslo poreikių. 2007 m. Vytauto Didžiojo universitetas (VDU) parengė projektą „Humanitarinių ir socialinių mokslų studijų bei vizualinės kultūros produktų kūrimui, tyrimams ir sklaidai vykdyti reikalingos infrastruktūros plėtra Vytauto Didžiojo universitete“. Šio projekto išvadose VDU mokslininkai teigia, kad esminiai humanitarinių ir socialinių studijų trūkumai yra tie, kad jos neatitinka verslo poreikių ir lūkesčių: „[n]epakankamas dėmesys skiriamas verslumo, lyderystės, komunikacijos ugdymui; ryškus atotrūkis tarp kolegijų ir universitetų; neišvystytas studentų praktinis ir integruotas mokymas, ugdantis darbo rinkai reikalingas kompetencijas“ (cit. iš Stančienė 2011; 186). Tokiai nuostatai oponavo Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto direktorė Dalia Marija Stančienė, kurios manymu, „darbo rinkoje pastebimai auga humanitarinių mokslų specialistų paklausa. Verslo struktūros vis labiau suvokia, kad humanitarinis išsilavinimas yra vertybė, padedanti nestandartiškai ir operatyviai reaguoti į spartų šiuolaikinio pasaulio kitimą, priimti alternatyvius sprendimus ir juos vykdyti“ (Stančienė 2011; 193).

Vis dėlto atrodo, kad taip optimistiškai ir entuziastingai verslo poreikius atliepti buvo (ir tebėra) pasiryžę nedaugelis humanitarų. Pramonininkų konfederacijos prezidento siekis pakenkti valstybės studijų politiką savo interesams jiems atrodo itin įtartinas. „Kodėl visuomenė ir valstybė turėtų rūpintis privačių verslininkų interesais?“ – reziumuodamas įprastinę humanitarų poziciją klausia Laurynas Peluritis, ir priduria: „[š]itas savaime suprantamas klausimas, apie rinkos poreikių tenkinimą, gali būti apgręžtas visiškai kitaip: kodėl kažkokio prekybos centro ar statybų įmonės savininko įgeidžius turėtų pildyti valstybiniai universitetai?“ (cit. iš Kešytė 2016).

Kuo suinteresuota visuomenė?

Galiausiai, humanitarika siejama ir su visuomenės interesais. Tačiau kokie tie interesai? Ar iš mokslų bei išsilavinimo (įskaitant ir humanitariką) tikimasi parengimo darbo rinkai, ar bendrojo žinojimo lygio kėlimo? O ir pati visuomenė, kokia ji?

Pradžioje verta konstatuoti, kad nemažai humanitarų gana aiškiai suvokia veikiančią specifinę, posovietinę visuomenę. Ir tai ne ideologinė prielaida ar socialinio charakterio diagnozė, o nuoroda į praktines problemas, su kuriomis tokioje visuomenėje susiduriama.

Analizuodamas Lietuvos kultūrinę situaciją Arūnas Sverdiolas atkreipia dėmesį į tai, kad nemaža dalis Lietuvos gyventojų itin prastai moka užsienio kalbas, t. y. daugybė šalies gyventojų „raštingi tikrai lietuviškai“. Problema čia ne tik ta, kad kalbų mokėjimas tradiciškai siejamas su humanitariniu išsilavinimu, o jų nemokėjimas nurodo tokio išsilavinimo trūkumą. Viskas kiek kebliau – vien lietuvių kalbos mokėjimas atsiliepia humanitarinio ugdymo lygiui:

Ką reiškia būti raštingam tikrai lietuviškai? Apie tai nepriimta viešai kalbėti, matyt, laikant gėdingu dalyku, bet lietuvių raštija yra labai siaura ir fragmentiška, ypač teorinė. Daugelio humanitarinių ir socialinių mokslų, taip pat meno sričių nėra jokios literatūros, jokių knygų: nei klasikinių veikalų, nei vadovėlių, nei įvadų, nei žinynų, nei monografijų, o jei yra, tai vos viena kita. (Sverdiolas 2006; 94)

Anksčiau, pasak Sverdiolo (2006; 94–95), daugybę svarbios literatūros buvo galima perskaityti rusiškai, tačiau šiandien šios kalbos mokėjimas laikomas kone grėsme valstybingumui. Dažnai sakoma, kad rusų kalbą pakeitė anglų kalba, tačiau sociolingvistų tyrimai rodo, jog anglų kalbą moka mažiau nei pusė Lietuvos didžiųjų miestų gyventojų (Nevinskaitė 2010), o jos mokėjimo išplitimas yra veikiau ateities perspektyva nei dabarties faktas (Vaicekauskienė 2010).

Visgi nereikėtų manyti, kad „raštingumas tikrai lietuviškai“ yra plačiosios visuomenės, negebančios dėl to priimti šiandienės humanitarikos, problema. Ne mažiau jis kenkia ir humanitarinių disciplinų reprodukcijai: „[n]etgi Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto studentams keblu duoti įdėmiai skaityti seminare anglišką tekstą, o vokiško ar prancūziško tiesiog neįmanoma“ (Sverdiolas 2016; 20). Turint omenyje dar ir ribotus akademinių bibliotekų išteklius bei chaotišką vertimų politiką Sverdiolo abejonės humanitarų studentų ir jaunųjų mokslininkų įgyjamo žinojimo lygiu neatrodo iš piršto laužtos.

Antra vertus, negalima teigti, kad visuomenė nesidomi humanitariniais mokslais. Istorikė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė gana kategoriškai teigia, kad visuomenė yra atvira humanitarams, ypač istorijos tyrinėtojams:

Man nėra aišku, kuo remiamasi sakant, kad visuomenė nenori [humanitarinių mokslų]. Aš susiduriu su kita visuomenės dalimi: man nuolat skambina žmonės ir klausia, ar jūs mums parašysite, ar dalyvausite, pasakoja, mes darom tą ir tą, pavyzdžiui, ruošiam Naujamiesčio istoriją, prašo: gal atvažiuosit, mums reikia pagalbos. Tai vis tos iniciatyvos, kilusios iš kraštotyros, vietos muziejų, rajonų centrų. (*Homo academicus lituanicus* 2018; 184)

Deja, pripažįsta mokslininkė, į šiuos prašymus dažniausiai tenka atsakyti neigiamai: „[j]eigu aš jums atiduosiu savo tekstą, mano tekstas nebus laikomas mokslu, ir aš negausiu balų“ (*Homo academicus lituanicus* 2018; 184–185). Taip mokslininkai pernelyg dažnai pasilieka akademinėje terpėje, viešąją erdvę atiduodami mėgėjiškos istorijos entuziastams, menininkams ir pseudoistorikams.

Mėgėjiškos ir pseudoistorijos fenomenas, žinoma, nėra išskirtinai lietuviškas reiškinys. Kūrybingai interpretuodami istorinę medžiagą, vietoj mokslinio teksto pasitelkdami paslapties ir sąmokslų elementus, tekstų pagaulumu ir populiarumu tokie istorikai nesunkiai laimi prieš profesionalius istorikus. Puikus to pavyzdys – Venesueloje gyvenanti žurnalistė Jūratė Statkutė de Rosales. Profesionalių istorikų nepalankiai priimta jos knyga *Europos šaknys [ir mes, lietuviai]* susilaukė net septynių leidimų. Tokią knygų kiekybę pseudoistorikė sugebėjo transformuoti į kokybę – statuso pokytį. 2011 m. tuometinis Vilniaus pedagoginis universitetas suteikė Statkutei de Rosales garbės daktarės vardą, šitaip gerokai aprindamas mokslo ir pseudomokslo ribas.

Kitai istorijos neprofesionalėi, žurnalistei Rūtai Vanagaitei, venesuelietės sėkmės pakartoti nepavyko. Ne tokiai tolimai praeičiai skirta jos knyga *Mūsiškiai* susilaukė gerokai aršesnės profesionalių istorikų kritikos. Įdomu ir tai, jog, skirtingai nei Statkutės de Rosales atveju, Vanagaite kritikuojantys istorikai tvirtino, kad jų kolegos apie Holokaustą yra parašę gerokai vertingesnių darbų (Čepaitienė 2017), taip gana akivaizdžiai parodydami, kad net labai aktualūs humanitariniai tyrimai itin retai peržengia akademinio pasaulio ribas.

Greta pseudomokslininkų šiandieniai humanitarai susiduria ir su kitais varžovais. Į sritis, anksčiau laikytas humanitarinių mokslų sfera, braunasi menai, keisdami mokslininkų ekspertinį žinojimą *menine tiesa*. Ypač pavaidžiai mokslininkų socialinio prestižo ir poveikio ribas demonstruoja istorijos ir grožinės literatūros santykiai. Absoliučiu bestseleriu tapusią Kristinos Sabaliauskaitės tetralogiją *Silva rerum* literatūros tyrinėtojai sutiko kritiškai (apžvalgą žr. Čerškutė 2018). O naujausia jos knyga *Petro imperatorė* pakliuvo į skandalą: iš penkių humanitarų (dauguma iš jų – mokslininkai) sudaryta komisija atsisakė įtraukti šią knygą į 2019 m. Metų knygos rinkimų kandidatų trumpąjį sąrašą. Toks komisijos sprendimas sukėlė skaitytojų, leidyklos, populiariosios kultūros veikėjų ir kai kurių viešųjų intelektualų pasipiktinimą bei abejones humanitarų kompetencija. Pradžioje komisijos nariai gynėsi socialiniuose tinkluose, vardydami savo pastebėtas knygos ydas: monotonišką pasakojimą, teksto vulgarumą, rusofobiją. Vėliau komisija suformulavo bendrą požiūrį, pasak kurio, knygos į trumpąjį penketuką įtraukti nebuvo galima dėl prastai suformuluotų konkurso sąlygų, kurias pažadėta pataisyti (Bertašiūtė 2019). Visgi, net ir pripažinus klaidą, socialiniam humanitarinių mokslų prestižui ir visuomeniniam tikėjimui jų ekspertinėmis kompetencijomis ši istorija kažin ar turėjo teigiamą poveikį.

Vardan tos Lietuvos! Arba, ką į tai atsako humanitarai

O ką į visus šiuos priekaištus ir lūkesčius atsako humanitarai, kaip jie patys regi savo reikšmę, kaip savo svarba jie bando įtikinti kritikus ir skeptikus? Toliau trumpai apžvelgsiu trejeto iškilių humanitarų, kuriuos kolegos gerbia kaip mokslininkus, visuomenė puikiai pažįsta kaip viešuosius intelektualus – Dariaus Kuolio, Alvydo Jokubaičio ir Viktorijos Daujotytės – argumentus už humanitarinius mokslus. Šie argumentuotojai humanitarikos svarbą grindžia išskirtinai jos sąsajomis su Lietuvos valstybe ir lietuvių tauta.

Visų pirma tokia nuostata yra būdinga politiniams argumentams už humanitarinius mokslus (išsamesnį šios argumentacijos aptarimą žr. Kirtiklis ir Gedutis 2020b). Netgi tada, kai politiniai argumentuotojai prabyla apie ugdymą demokratijai, jų dėmesys krypsta ne tiek į demokratiškų piliečių, kiek į politinės bendruomenės ugdymą. Kuolio demokratijos vizija yra bendruomeninė, ką jau kalbėti apie Jokubaitį, eksplicitiškai kalbantį apie valstybę kaip hegelišką Dvasios objektyvaciją.

Kuolys humanitariką suvokia kaip visuomenės tyrimus, jos giliųjų struktūrų ir tikslų suvokimą, tad būtent humanitarai turi kelti veiklos užduotis politikams (o ne atvirkščiai, kaip debatuose dėl humanitarinių institutų ateities deklaravo ŠMM atstovai).

Kuolys atsispiria nuo politikos (ir istorijos) subjekto – tautos – specifinio apibrėžimo. „Tauta – tai pasakojimas“, skelbia ambicingo Kuolio projekto tritomio *Res Lituana. Kunigaiškystės bendrija* pirmojo tomo pirmojo skyriaus pavadinimas (Kuolys 2009; 15). Pasakojimais „išsakomos bendruomenei svarbios idėjos ir simbolinės reikšmės, ginamos bendros vertybės, perduodami telkiantys vaizdiniai“ (Kuolys 2009; 15). Todėl pasakojimai gyvuoja šimtmečiais, nuolat kisdami, veikiant įvairioms išorinėms sąlygoms, kiekvienai naujai tautos kartai šį pasakojimą keičiant. Tačiau jo šerdis, Kuolio manymu, išlieka, todėl pasakojimo negalima

redukuoti į jį pasakojančiuosius. Pasakojantieji gali pasakojimą kiek modifikuoti, ypač po tam tikrų istorinių katastrofų, tačiau net ir tada naujas pasakojimas nėra pradedamas nuo nulio, o yra ankstesniojo tęsinys. Kitaip tariant, Kuoliui nekyla abejonių dėl to, kad pats pasakojimas nulemia pasakojančiųjų savivoką (Kuolys 2009; 17), t. y. tauta lemia tautiečius.

Iš šių prielaidų matyti, kad modernioji Lietuvos Respublika Kuoliui yra abejonių nekeliantis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) / Abiejų Tautų Respublikos (pasakojimo) tęsinys (Kuolys 2006; 14). Todėl mokslinis (ir politinis) Kuolio tikslas – reabilituoti LDK bajorijos savimonę ir tęsti jos pasakojimą apie save ir savo valstybę ir taip priminti šiandienei Respublikai, kas ji išties yra. Kuolio manymu, humanitarikos reikšmė – ne konkretaus socialinio poveikio realizavimas, bet tapatinimosi su tam tikra holistine moraline visuma skatinimas.

Kitas politinio argumentavimo šalininkas, Jokubaitis, nepritaria Kuolio ilgaamžio pasakojimo koncepcijai, tačiau neneigia angažavimosi holistinei moralinei visumai. Šiuo požiūriu jis netgi gerokai atviresnis nei Kuolys. Svarstydamas apie Lietuvos Respublikos kūrimą Jokubaitis (2014a; 38–41) apžvelgia dvi socialumo / politiškumo koncepcijas. Pirmojoje, mechanistinėje Thomo Hobbeso teorijoje, valstybė atsiduria už piliečių dvasinio ir kultūrinio gyvenimo ribų. Hobbesui svarbūs tik individai, o visi kolektyviniai dariniai jų atžvilgiu yra tik antriniai, išvestiniai. Antruoju, Georgo Hegelio požiūriu, valstybė yra dvasios objektyvacija – „tautos valstybinė santvarka sudaro vieną substanciją, vieną dvasią su jos religija, menu ir filosofija ar bent jau su jos vaizdiniais ir mintimis ir su jos kultūra apskritai“ (cit. iš Jokubaitis 2014b; 38). Jokubaitis stoja Hegelio pusėn ir mano, kad „tautinė valstybė yra išskirtinis kultūros ir politikos junginys – politinė forma reikalauja tam tikros kultūrinio gyvenimo patirties“ (Jokubaitis 2014b; 34). Be tautos kultūrinio išskirtinumo tautinės valstybės sąvoka politiniame žodyne nebereikalinga. Filosofo manymu, ne veltui XIX–XX a. sandūroje veikę Vidurio ir Rytų Europos tautiniai sąjūdžiai visų pirma siekė spręsti kultūrinio tapatumo uždavinius, mat, „norėdamos tapti savarankiškoms politinio gyvenimo veikėjomis, jos [tautos] turėjo įrodyti savo kultūrinę brandą. Tai pagrindinė tautinės valstybės atsiradimo sąlyga“ (Jokubaitis 2014b; 35), kurią vargu ar įmanoma redukuoti į atskirą jos piliečių individualią kultūrinę brandą. Tiesa, aiškiai apibrėžti, kas gi sudaro tą kultūrinį tapatumą, Jokubaičiui nepavyksta. Jis mieliau vartoja nežymimuosius įvardžius: „[n]orėdami būti lietuviais, jie privalo turėti kažką, ko neturi kitos tautos ir visuomenės“ (Jokubaitis 2015).

Moderniosios liberaliosios demokratijos svarbiausia problema ta, kad ji šį holistinį *kažką* naikina, paversdama kultūrinę savimonę individualaus pasirinkimo dalyku, atskirdama politiką nuo kultūros, o pastarąją savotiškai ekonomizuodama:

Rinkos visuomenės žmogus negali suprasti, kodėl atskirų tautų istorikai, poetai, muziejininkai, archeologai ir etnografai yra suvokiami kaip reikšmingesni kultūrinio tapatumo kūrėjai negu ūkininkai, pramonininkai, prekiautojai, vartotojai, vadybininkai ir pardavėjai. Ekonomistai kultūrininkus suvokia kaip paslaugų teikėjus. Istorija jiems yra prekė, kurią parduoda universitetų mokslininkai, rašytojai, leidyklų, knygynų ir antikvariatų savininkai. (Jokubaitis 2014c; 114–115)

Vadinasi, humanitarikos tikslas yra tą visumą gražinti. Jokubaičio terminais tariant, sugražinti pamirštą kultūrinį pažadą. Juk XIX a. tautinio judėjimo veikėjai „gyveno tikėjimu, kad lietuvių tauta yra verta kilnesnio, garbingesnio ir padoresnio gyvenimo“ (kuris vėlgi nespecifikuojamas). Būtent tai, o ne ekonominė ar socialinė gerovė „buvo moralinis politinės nepriklausomybės pagrindas“ (Jokubaitis 2014b; 68).

Savaip kultūrinę humanitarikos paskirtį interpretuoja literatūros tyrinėtoja Viktorija Daujotytė. Nors, atrodytų, jos mąstymo atspirties taškas yra individuali žiūra, visgi šios žiūros esmė – individo siekis atrasti save prigimtinėje kultūroje ir joje įsibūti. Humanitarika, Daujotytės manymu, prasideda nuo atskiro, net vienišo žmogaus išmąstymo į tai, kas vyksta jo paties sąmonėje, iš kurios kyla ir kurią pratęsia kultūriniai tekstai (Daujotytė 2017c; 308). Būtent kultūriniai, tiksliau, priklausantys specifinei kultūrai. Nes tik per tam tikrą kultūrą atsiskleidžia žmogaus savastis – „būti savimi be namų neįmanoma“ (2017a; 11), o delokaliizuotas, atviras, sienų bei ribų nevaržomas pasaulis tapatybės požiūriu, pasak literatūrologės, yra iliuzija (Daujotytė 2017a; 123). Kitaip tariant, Lietuvos humanitarikos išėities taškas yra ne tiek individuali, kiek kolektyvinė ar net bendriau – visuminė sąmonė:

[k]urios turinys siejasi su Lietuva, lietuviškumu, su lietuviškumo patirtimi ir pasireiškimais, su sąmoninga nuostata tai, kas tiriama, vertinama, reflektuojama, matyti savo šalies, valstybės, jos žmonių poreikių, vertybių, jų kūrimo, saugojimo kontekste. Lituanistika prasideda iš esmės kaip savaiminė sąmonės reakcija į tai, kas svarbu individui, bendruomenei, tautai. (Daujotytė 2017a; 84)

Kultūra, literatūrologės manymu, taip pat, griežtai kalbant, nėra žmogaus kūrinys, kažkas išoriško, atskiro. Žmogaus ir jo kultūrinės terpės ryšį Daujotytė konceptualizuoja prigimtinės kultūros sąvoka. Daivos Vaitkevičienės (2017; 9) liudijimu, ši terminą literatūrologė pasiūlė mąstydamą apie etninę kultūrą, tačiau taip ši kultūra ne tik rekonceptualizuojama, bet ir gerokai išplečiamos jos ribos – ji pasitelkiama ne tik tradicijai, bet ir įvairiausioms jos sudabartinimo formoms nusakyti. Prigimtinė kultūra, literatūrologės manymu, išsiskleidžia *lietuviškas* galvojimas ir jautimas (Daujotytė 2017b; 146). Humanitarai (tiek menininkai, tiek mokslininkai – Daujotytė čia nedaro perskyros) pralaužia prigimtinės kultūros rėmus ne ją griaudami ar įveikdami (nes laikantis prigimtinės kultūros koncepcijos vargu ar tai galima padaryti), bet toliau kurdami ir išplėsdami (Daujotytė 2017b; 299). Šitaip *kultūra* įgauna nebe fizinius, o metafizinius bruožus. Dėl humanitarikos sąsajų su prigimtinė kultūra apie ją vargiai galima kalbėti kaip apie abstrakčius tyrimus ar kūrybą, veikiau tik kaip apie tam tikros kultūros nulemtą veiklą. Todėl Daujotytė nemato didelio skirtumo tarp humanitarikos ir jos lokalizuotos versijos – „lituanistika (kaip Latvijoje latvistika ar Lenkijoje polonistika) sudaro nacionalinės humanistikos šerdį“ (Daujotytė 2017a; 37). Vadinasi, humanitarų tikslas – ieškoti atsakymų į svarbiausius *tautos* klausimus. Tai nėra išskirtinis nūdienos uždavinys, į šiuos klausimus atsakymai nuolat pateikiami, tačiau lituanisto užduotis tuos atsakymus pateikti šiandienos kalba (Daujotytė 2017a; 35, 86). Čia kultūrinė Daujotytės argumentacija įgauna ir politinę reikšmę:

Mums atrodo, kad kultūra, humanistika, lituanistika, fizinės, finansinės jų galimybės priklausomos nuo valstybės. Iš tiesų yra atvirkščiai – valstybė, kaip pati bendriausia, labiausiai išviršinė struktūra, priklausoma ne tik nuo ekonominių, finansinių pamatų, gynybinių galių, bet ir nuo vidinių kultūros resursų, kalbos, literatūros, istorijos, filosofijos. (Daujotytė 2017a; 87)

Todėl valstybė turi būti suinteresuota humanitarikos / lituanistikos palaikymu ir plėtra ne dėl praktinių, bet dėl fundamentalesnių priežasčių – lituanistika nurodo Lietuvos valstybės buvimo kultūrinį pagrindą.

Humanitarikos ir konkrečiai lituanistikos reikšmę valstybės pagrindams dažniausiai akcentuoja ir įvairiausi strateginiai dokumentai, švietimo ir mokslo politikos pasiūlymai ar planai. Jie rašomi ne tiek pačių humanitarų iniciatyva, kiek mokslo politikams suformavus vienokią ar kitokią darbo grupę, į kurią pakviečiami ir mokslininkai. Ir vis dėlto paradoksalu, kad net jei humanitarai nesudaro tokių komisijų narių daugumos, jų humanitarikos svarbos formuluotėse pagrindinės sąvokos tebėra tauta ir valstybė.

Lituanistikos, kaip valstybei itin svarbios humanitarinių ir socialinių tyrimų srities, prioritetas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo 3 straipsnyje, kuriame rašoma: „Valstybė teikia lituanistikos tyrimams ir studijoms, sprendžiantiems esminius tautos tapatybės išsaugojimo, stiprinimo Lietuvoje ir užsienyje ir jos raidos uždavinius, prioritetą. Mokslo ir studijų institucijos, kiek jos dalyvauja įgyvendinant šį prioritetą, laikomos vykdančiomis ypatingos nacionalinės svarbos veiklą“ (Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas). O Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus pavedimu sudaryta mokslininkų ir mokslo politikų darbo grupė, kuriai buvo pavesta pateikti pasiūlymus dėl humanitarinių ir socialinių mokslų ir studijų misijos, mokslinės veiklos vertinimo kriterijų ir šių mokslų valdymo principų, išvardijo tokias pagrindines humanitarinių ir socialinių mokslų funkcijas: „(a) HSM yra politinės ir tautinės bendrijos egzistavimo idėjinis ir teorinis pagrindas, (b) HSM per ugdymą palaiko visuomenės tapatumą, (c) HSM integruoja visuomenę ir (d) per ugdymą kritiškumą padeda visuomenei atsinaujinti“ (Putinaitė ir kt. 2006).

Dėl ko visgi nesutariama?

Ką gi humanitarų suvokiamos grėsmės jiems sako apie pačius grasintojus? Kuo humanitarika jiems neįtinka? Tiek gamtamokslininkai, tiek mokslo politikai iš humanitarikos reikalauja „MTEPinių išradimų“, galinčių apčiuopiamai pakeisti visuomenės narių gyvenimo kokybę. Verslas reikalauja darbuotojų, o „patriotiški“ politikai – atitinkamų piliečių. Galiausiai visuomenė pageidauja, kad humanitarinis žinojimas skaitytųsi su jos narių kultūrinėmis preferencijomis ar bent jau jų neniekintų (gerokai sėkmingiau nei mokslininkai šį pageidavimą atliepia kitų kultūros sričių atstovai).

Skaitant aprašymą, kaip humanitarai suvokia kylančias grėsmes, galėjo pasirodyti, kad bene vienintelis bendras vardiklis kritikų ketvertui – gamtos ir technologijos mokslams, politikams bei mokslo administratoriams, verslui ir visuomenės nuomonei – ir yra jiems priskiriamas neigiamas ar bent jau skeptiškas požiūris į humanitarinius mokslus. Toks bendrasis vardiklis,

žinoma, neatrodo pakankamas. Ir apskritai, vargu ar vaisinga tam tikrą objektų klasę apibrėžti per neigimą, juk pasakyti, kad katės – tai ne šunys, tolygu nieko nepasakyti.

Vis dėlto panašu, kad kritikai turi ir daugiau bendrų bruožų, ne visada pasirodančių paviršiuje, tačiau neabejotinai glūdinčių implicitiškai. Kritinį požiūrį į humanitariką įkvepia ir palaiko pamatinė nuostata, reikalaujanti iš bet kokios veiklos (taip pat mokslinės) aiškiai apčiuopiamo (geriausiai patikimai matematiškai pamatuojamo) socialinio poveikio. Kiek parafrazuojant „Tautišką giesmę“, kritikai pasigenda humanitarų darbo žmonių gėrybei.

Šiandienos socialiniame pasaulyje vyraujantis neoliberalusis ekonominis diskursas reikalauja, kad šis socialinis poveikis visų pirma turėtų pamatuojamą finansinę išraišką (patentais, taikomaisiais išradimais, absolventų atlyginimais, indėliu į BVP ir t. t.). Nors kitokių poveikio formų reikalavimai yra gerokai retesni, visgi pasitaiko ir jų: iš humanitarikos tikimasi pilietiškumo plėtotės ar tautinio sąmoningumo ugdymo⁴. Tačiau bet kuriuo atveju iš humanitarų tikimasi į išorę nukreipto poveikio, o ne tik vidinio savosios vertės konstatavimo, būdingo vyraujančiam šių mokslų diskursui.

Poveikio diskurso atskaitos taškas, galbūt leidžiantis įvertinti humanitarų pasiekimus visose šiose srityse, – apčiuopiamas poveikis žmonių kolektyvams – grupėms, bendruomenėms. Iki individų lygio humanitarikos kritikai nenusileidžia, asmeninis ugdymas apdairiai paliekamas nuošalyje. Individai čia visada yra įkontekstinti: svarbi visuomenės technologinė pažanga, o ne individualios refleksijos apie jos prasmę ir vertę, rūpestis tauta ir jos išlikimu, o ne individo priklausymo tautai ar buvimo valstybės piliečiu prasmė, įnašas į verslo teikiamą pelną, o ne asmeninis apsisprendimas dėl gyvenimo būdo ir priemonių, masinių preferencijų ir populiariosios kultūrinės sąmonės pagrindimas, o ne individualaus skonio puoselėjimas. Nors kritikų diskurse ir šmėsteli individai, visgi panašu, kad jie vertingi nebent metodologiniu (skaičiavimų *per capita*), o ne aksiologiniu požiūriu.

Humanitarų atsake individai apskritai praranda bet kokią didesnę reikšmę. Suminėtieji humanitarinių argumentacijų pavyzdžiai iš esmės remiasi prielaida, kad lietuvių tauta ir Lietuvos valstybė yra holistinės, tarpusavyje glaudžiai susijusios, net sutampančios esatys. Polemikoje ir apologijose, nukreiptose prieš įvairius priešininkus, humanitarinių mokslų vertė argumentuojama būtent jos svarba tautai ir valstybei kaip tam tikroms esybėms. Šios esybės nėra individų sancaupos ar bendruomenės, tai holistiniai dariniai, neredukuojami į atskirų jų dalių (t. y. individų ar net šeimų) sumą. Tokią abstrakčiai suvokiamą vertę vargu ar galima išreikšti kokiais nors pamatuojamais kriterijais, juo labiau ekonominiais terminais. Kaip ekonominiu požiūriu kalbėti apie tai, kas neįkainojama?

Antra vertus, reginti tokį abstrahuotą humanitarikos vertės diskursą suprantama, kaip per pastarąjį dešimtmetį humanitarinėje argumentacijoje, o kartu ir pačių mokslininkų savivokoje įsivyravo lituanistinis kalbėjimas. Lituanistinis argumentavimas už humanitarikos reikšmę

⁴ Nors, kaip rodo pastaruoju metu kilę skandalai, sietini su humanitarika, o konkrečiai su Antrojo pasaulinio karo ir pokario istorijos interpretacija, patriotizmo ir pilietinio sąmoningumo apraiškos dažniausiai yra redukuotos į pasirengimą ginti valstybę ginklu, tad patikrinti jų tikruosius pasiekimus artimiausiu metu, tikėkimės, nebus galimybės.

neabejotinai tapo dominuojančiu išoriškai, o lituanistiniai moksliniai tyrimai yra plačiau pristatomi viešojoje erdvėje, nei likusi humanitarika.

Greta kintančios savimonės čia nemažą vaidmenį vaidina ir aptartieji politiniai sprendimai. Valstybės institucijų deklaruojamas lituanistinis interesas neabejotinai skatina humanitarus ne tik ieškoti lituanistinių argumentų savo reikšmei pagrįsti, bet ir pačią lituanistiką naudoti kaip argumentą. Kaip rašo neseniai publikuotos *Lietuvos humanitarinių mokslų raudonosios knygos* autoriai:

Lituanistika dažnai naudojama kaip skydas humanitarikai apskritai: nepaneigiama lituanistikos politinė svarba naudojama kaip strategija atkreipti valstybės institucijų dėmesį ir į kitus humanitarinius mokslus. Ši strategija veikia – humanitarinių mokslų padėtis būtų kur kas labiau nepavydėtina, jeigu jie nesislėptų už lituanistikos skydo. (Adomėnas ir kt. 2019; 19)

Tačiau kai kuriems politikams ar gamtamokslininkams bei nemažai daliai visuomenės, ką jau kalbėti apie didžiumą verslo atstovų, toks niekaip nepamatuojamas vargiai apčiuopiamų tautos ir valstybės gynimas sukelia skepsį. Humanitarai jiems atrodo grindžiantys savo vertę pačių susikurtais esiniais, kurių nepatiria ir gal net dorai neperpranta kita diskusijoje dalyvaujanti pusė.

Moralizuojančios išvados: gražinti individą?

XVII a. pasirodęs anglų politikos filosofo Thomaso Hobbeso veikalas *Leviatanas* žymus ne tik savo turiniu, bet ir viršeliu. Jame pavaizduotas valstybę valdantis suverenai, kurio kūnas sudarytas iš daugybės smulkių žmonių kūnelių. Šie kūneliai – tai valstybės piliečiai, savo galias perduodantys suverenui, mainais už apsaugą nuo grėsmių gyvybei ir turtui. Ši kolektyvinio kūno metafora puikiai tinka, jei norime suprasti, kaip valstybę ir visuomenę įsivaizduoja humanitarų kritikai – gamtamokslininkai, politikai, verslininkai, eiliniai žmonės. Socialinė makrosfera neabejotinai gyvena savo gyvenimą, tačiau didžiojo Leviatano sėkmės ir nesėkmės atsiliepia ir mažiesiems ją sudarantiems kūnams, o jos gerovė bent iš dalies susijusi su ją sudarančių dalių gerove.

O aptarčio humanitarinio diskurso santykį su tauta / valstybe ir jos piliečiais turbūt geriausiai išreiškia šios Jono Strielkūno eilėraščio „Lietuva“ eilutės:

*Ir tenai, kur po visų klajonių
Žemėn atsiguls mana galva,
Nerašykite mano vardo, žmonės,
Parašykite, žmonės: L i e t u v a.*

Individas čia ne Leviatano sąnarys, bet veikia bevardis lašas, pradingstantis didžiąjame vandenyje.

Įdomu, kad abi šios metaforos turi ir tamsiąsias puses. Leviatanas gali virsti despotu, reikalaujančiu, kad mainais į galimybę išgyventi (tiesiogine prasme) individai atsisakytų vis daugiau sau svarbių dalykų – norų, troškimų, saviraiškos ir pan. Savo ruožtu vanduo – ne vienoje mitologinėje sistemoje laikomas chaoso sritimi, tamsių gaivalų buveine, kurioje kyla ne patys šviesiausi sumanymai.

Nekreipiant dėmesio į sudedamąsias dalis, galima pakliūti į keisčiausius paradoksus – visuma, neredukuojama į ją sudarančių dalių sumą, gali klestėti, net jei visos ją sudarančios dalys vargsta. Arba atvirkščiai. Skamba keistai, tačiau nuoseklus aksiologinis kolektyvizmas / holizmas į tai neturi ko atsakyti. Tad nenuostabu, kad čia netrukus kyla kitas aksiologinis klausimas: ko tokia pozicija verta?

Ginčas dėl humanitarikos šitaip pakeičia savo prasminius akcentus – nuo mokslų persikeliama prie socialinių darinių – ir kartu pakliūva į aklavietę, nes abi pusės tarsi vis dar ginčijasi dėl humanitarikos reikšmės.

Tad galbūt humanitarams bei jų kritikams vertėtų atsigręžti į humanitarikos termino etimologiją ir susimąstyti apie žmogų. Kol iš humanitarinių mokslų tikimasi kolektyvo – visuomenės, tautos, korporacijos – nario ugdymo, o ne asmeninių savybių ir gebėjimų puoselėjimo, skirtingos kolektyvo sampratos yra bene didžiausia kliūtis susikalbėti. Žmogus, savo ruožtu, yra suprantamesnis ir apčiuopiamesnis bendrasis vardiklis. Net jei Lietuvoje nedaug apie tai kalbama, visgi akivaizdu, kad humanitariniai mokslai ugdo (ar bent turėtų / galėtų ugdyti) daugybę kiekvienam individui svarbių savybių – kritinį mąstymą ir kritinį santykį su sava ir svetimomis kultūromis bei tradicijomis, teksto suvokimo įgūdžius ir retorinius gebėjimus, empatiją savo artimiesiems ir tolimiesiems, moralinę vaizduotę, estetinę pajautą ir t. t. Juk nemažai humanitarų sutiktų, kad jų mokslai būtent tuo ir užsiima, tačiau į vietinę argumentaciją (skirtingai nei anglakalbėje humanitarikoje) šie pranašumai kažkodėl nepatenka ir patikrinti, ar toks argumentavimas efektyviau atsakytų kritikams, kol kas neįmanoma.

Padėka

Straipsnis parengtas projekte „Humanitarinių mokslų reikšmė: globalūs argumentai ir lituanistinė specifika“ (LIP-081/2016/LSS-250000-1131) atliktų tyrimų pagrindu. Projektas vykdytas pagal Lietuvos mokslo tarybos Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą.

Literatūra

- Adomėnas, Mantas; Ališauskas, Vytautas; Petrauskas, Rimvydas; Putinaitė, Nerija; Tamošaitis, Mantas. 2019. *Lietuvos humanitarinių mokslų raudonoji knyga*. Vilnius.
- Ažubalis, Audronius; Stundys, Valentinas. 2018. „A. Ažubalis ir V. Stundys: Dar kartą apie lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino profanavimą“, *15min.lt* (2019-04-18). Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/a-azubalis-ir-v-stundys-dar-karta-apie-lietuviu-kalbos-ir-literaturos-brandos-egzamino-profanavima-18-1132828>
- Bertašiūtė, Monika. 2019. „Metų knygos“ komisijos pirmininkė N. Butnoriūtė: klaidos pripažinimas nebuvo priimtas vieningai“, *15min.lt* (2019-10-10). Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/metu-knygos-komisijos-pirmininke-n-butnoriute-klaidos-pripazinimas-nebuvo-priimtas-vieningai-286-1214922>
- Bogdanov, Konstantin [Богданов, Константин]. 2011. „Физики vs. лирики: к истории одной «придурковатой» дискуссии“, *НЛО* № 111. Prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/nlo/2011/111/ko7.html>
- Čepaitienė, Rasa. 2017. „Vanagaitės skandalas“ – pabaiga ar tęsinys?“, *pozicija.org* (2017-12-13). Prieiga internetu: <https://www.pozicija.org/rasa-cepaitiene-vanagaites-skandalas-pabaiga-ar-tesinys/>

- Čerškutė, Jūratė. 2018. „Dešimtmečio pop ginčas“, *Naujasis židinys-Aidai* 3: 23–29.
- Darbo grupės pasiūlymams dėl valstybinių mokslinių tyrimų institutų veiklos kokybės gerinimo parengti patikslinta ataskaita*. 2018. Prieiga internetu: https://www.smm.lt/uploads/documents/naujienos/darbo_grupes_ataskaita/darbo_grupes_galutine_ataskaita.pdf7
- Daujotytė, Viktorija. 2017a. *Lituanistika Lietuvos akivaizdoje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Daujotytė, Viktorija. 2017b. *Prigimtinės kultūros ratilai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Daujotytė, Viktorija. 2017c. *Asmeniniai kursai. Įvadai / Laisvi seminariai / Paskaitos*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- ELTA. 2013. „D. Pavalkis: socialinių ir humanitarinių mokslų perspektyvos nėra rožinės“, *lrt.lt* (2013-09-23). Prieiga internetu: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/25827/d-pavalkis-socialiniu-ir-humanitariniu-mokslu-perspektyvos-nera-rozines>
- Gedutis, Aldis; Kraniuskas, Liutauras. 2013. *Socialinių ir humanitarinių mokslų vertinimo praktikos Lietuvoje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Homo academicus lituanicus*. 2018. Diskusija LLTI, dalyvavo Violeta Kelertienė, Mindaugas Kvietkauskas, Loreta Mačianskaitė, Rasius Makselis, Aušra Martišiūtė-Linartienė, Dalia Satkauskytė, Arūnas Streikus, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Giedrius Viliūnas. *Colloquia* 41: 180–198.
- Jackevičius, Mindaugas. 2016. „A. Bumblauskas perspėja: kartojasi sovietinis mąstymas“, *delfi.lt* (2016-02-29). Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/a-bumblauskas-perspeja-kartojasi-sovietinis-mastymas.d?id=70549948>
- Jokubaitis, Alvydas. 2014a. „Tautinė valstybė kaip neįgyvendintas pažadas“ kn. Alvydas Jokubaitis, Raimundas Lopata. *Lietuva kaip problema: filosofiniai istoriniai politikos tyrinėjimai*. Vilnius: Tyto alba: 33–58.
- Jokubaitis, Alvydas. 2014b. „Tautinė valstybė, o ne kunigaikštystė“ kn. Alvydas Jokubaitis, Raimundas Lopata. *Lietuva kaip problema: filosofiniai istoriniai politikos tyrinėjimai*. Vilnius: Tyto alba: 59–83.
- Jokubaitis, Alvydas. 2014c. „Liberalus istorijos pašalinimas“ kn. Alvydas Jokubaitis, Raimundas Lopata. *Lietuva kaip problema: filosofiniai istoriniai politikos tyrinėjimai*. Vilnius: Tyto alba: 100–122.
- Jokubaitis, Alvydas. 2015. „Apie atvirą ir uždara visuomenę“, *ve.lt* (2015-12-04). Prieiga internetu: <https://www.ve.lt/laisvalaikis/akiraciai/2015/12/04/apie-atvira-ir-uzdara-visuomene>
- Juknevičiūtė, Rūta. 2013. „Socialiniai mokslai traukia kaip magnetas“, *ve.lt* (2013-06-18). Prieiga internetu: <http://www.ve.lt/naujienos/visuomene/svietimas/socialiniai-mokslai-traukia-kaip-magnetas-1003812/>
- Karazija, Romualdas. 1999. *Linksmoji fizika ir jos taikymas poezijoje, politikoje ir parapsichologijoje*. Kaunas: Šviesa.
- Kešytė, Laura. 2016. „Kokia yra humanitarinių studijų prasmė? Kalbiname žurnalo „Naujasis Židinys-Aidai“ redaktorių Lauryną Peluritį“, *15min.lt* (2016-02-06). Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/svietimas/kokia-yra-humanitariniu-studiju-prasme-kalbiname-zurnalo-naujasis-zidinys-aidai-redaktoriu-lauryna-peluriti-233-577829>
- Kirtiklis, Kęstas; Gedutis, Aldis. 2020a. *Tarp vertės ir poveikio: apie tikrą ir tariamą humanitarinių mokslų krizę ir jos įveikos būdus*. Vilnius: Jonas ir Jokūbas.
- Kirtiklis, Kęstas; Gedutis, Aldis. 2020b. „Ancient Narrative and Modern Promise: The Political Arguments for the Value of the Humanities in Lithuania“, *Journal of Baltic Studies* 51 (2): 275–287. <https://doi.org/10.1080/01629778.2020.1747509>
- Kuolys, Darius. 2006. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės palikimas ir lietuviškoji tapatybė“, *Literatūra* 48 (7): 9–14.
- Kuolys, Darius. 2009. *Res Lituana Kunigaikštystės bendrija. T. 1 Respublikos steigimas*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

- Laikas pasikalbėti*. 2018. „Humanitariniai ir socialiniai mokslai – nenaudingi ar svarbūs?“, LRT radijo laida, dalyvavo Rimvydas Petrauskas, Rūta Žiliukaitė, Darius Staliūnas, ved. Jolanta Kryževičienė. Transliuota 2019-03-05. Prieiga internetu: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/1013714448/lai-kas-pasikalbėti>
- Lapienytė, Jurgita. 2013. „Robertas Dargis: vaikus moko tie, kurie patys nieko nemoka“. *15min.lt* (2013-12-02). Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/finansai/robertas-dargis-vaikus-moko-tie-kurie-patys-nieko-nemoka-662-389232>
- Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros strategija*. 2004 kn. Giedrius Viliūnas (sud.) *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla: 273–320.
- Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko potvarkis Nr. 213 „Dėl darbo grupės pasiūlymams dėl valstybinių mokslinių tyrimų institutų veiklos kokybės gerinimo parengti sudarymo“*. 2017-11-10. Prieiga internetu: <https://www.smm.lt/uploads/documents/naujienos/Moksliniu%2Btyrimu%2Binstituto%2Bdarbo%2Bgrupe.pdf>
- Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas. 2009-04-30. Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.343430>
- Nevinskaitė, Laima. 2010. „Kalbų mokėjimas ir vartojimas didžiuosiuose miestuose: šiandiena ir perspektyvos“ kn. Meilutė Ramonienė (sud.) *Miestai ir kalbos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla: 269–277.
- Norkus, Zenonas. 2001. „Akademiniis mokslas ir demokratija“, *Politologija* 4 (24): 3–52.
- Poviliūnas, Arūnas; Gudžinskas, Liutauras. 2013. „Dėl švietimo ir mokslo ministro pasisakymų spaudoje“. *Lietuvos politologų asociacija*. Prieiga internetu: <http://www.lpasoc.tspmi.vu.lt/2013/07/del-svietimo-ir-mokslo-ministro-pasisakymu-spaudoje/>
- Putinaitė, Nerija; Ališauskas, Vytautas; Bublėnė, Danguolė; Jokubaitis, Alvydas; Pakalniškis, Vytautas; Poškienė, Justina; Rubavičius, Vytautas; Šepetys, Nerijus. 2006. „Pasiūlymai dėl humanitarinių ir socialinių mokslų ir studijų misijos, mokslinės veiklos vertinimo kriterijų ir šių mokslų valdymo principų“. Prieiga internetu: http://lms.lt/archyvas/files/active/0/hsm_pasiulymai.doc
- Rindzevičiūtė, Eglė. 2008. *Constructing Soviet Cultural Policy: Cybernetics and Governance in Lithuania after World War II*. Linköping: Linköping University Press.
- Rindzevičiūtė, Eglė. 2014. „Kibernetinės civilizacijos skeptikas. In memoriam Jonui Trinkūnui“, *7md.lt*, Nr. 5 (2014-02-07). Prieiga internetu: https://www.7md.lt/tarp_disciplinu/2014-02-07/Kibernetines-civilizacijos-skeptikas
- Satkauskytė, Dalia; Banytė, Elžbieta; Katkuvienė, Jurga. 2018. „Nerimas dėl humanitarinių mokslų reformos: besikeičiantis kalbėjimo tonas“, *15min.lt* (2018-03-21). Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/svietimas/nerimas-del-instituto-reformos-besikeiciantis-kalbėjimo-apie-mokslo-tonas-233-944270>
- Stančienė, Dalia Marija. 2011. „Humanitarinių mokslų studijos: realybė ir lūkesčiai“, *Logos* 68: 183–194.
- Sverdiolas, Arūnas. 2006. *Apie pamėklinę būtį*. Vilnius: Baltos lankos.
- Sverdiolas, Arūnas. 2016. „Po Fondo: aptariant verstinės humanitarikos leidybą“, *Naujasis Židinys-Aidai* 8: 17–20.
- Vaičekauskienė, Loreta. 2010. „Globalioji daugiakalbystės perspektyva: anglų kalbos vieta ir vaidmuo Lietuvos miestų erdvėje“ kn. Meilutė Ramonienė (sud.) *Miestai ir kalbos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla: 175–203.
- Vaitkevičienė, Daiva. 2017. „Prigimtinės kultūros atradimas“ kn. Viktorija Daujotytė. *Prigimtinės kultūros ratilai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas: 7–12.
- Vyšniauskaitė, Birutė. 2017. „Seimo komiteto vadovas apie situaciją VU Filologijos fakultete: šito taip nepaliksiu“, *lrt.lt* (2017-12-20). Prieiga internetu: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/197284/seimo-komiteto-vadovas-apie-situacija-vu-filologijos-fakultete-sito-taip-nepaliksiu>